

O práci a názorech učitelů

Změny v Evropě, změny v nás

(O přístupu učitelů)

Jarmila Sulovská

Abstrakt: Vstup do Evropské unie klade náročnější požadavky na znalosti cizích jazyků, změnil se cíl výuky cizím jazykům a s tím souvisí i nutná změna přístupu učitelů k výuce cizích jazyků. V pregraduálním i v postgraduálním vzdělávání je třeba věnovat pozornost novým výukovým technologiím, rozmanitým metodám zaměřeným na komunikaci a na multikulturní výchovu. Do jaké míry učitelé francouzského jazyka používají multimédia, Internet a jak četné je partnerství se zahraničními školami odhalují výsledky průzkumu.

Klíčová slova: cíl výuky cizím jazykům, výukové metody, nové technologie, komunikace, realie, multimédia, Internet, multikulturní výchova, pregraduální a postgraduální vzdělávání

Abstract: The entry into the European Union poses more demanding requests on the knowledge of foreign languages. The changed aims of language education invoked the necessary change in the teachers' approach to foreign language teaching. Pre-graduate as well as postgraduate education requires to pay attention to new educational technologies, various methods aimed at communication and multicultural education. The presented survey shows the level of utilization of multimedia and Internet among the teachers of French as well as the frequency of partnership with schools abroad.

Key words: aims of foreign language teaching, teaching methods, new technologies, communication, life & institutions, multimedia, Internet, multicultural education, pre-graduate and postgraduate education

První změna již v roce 1989 posunula jazykovou výuku jiným směrem. Monopolní výuka ruského jazyka byla nahrazena pestrou cizojazyčnou výukou. Před patnácti lety to byla změna spontánní, avšak poněkud hektická. Cizím jazykům se mnohdy vyučovalo diletantsky, bez příslušné kvalifikace. Situaci ve většině případů nevyřešila ani rychlá rekvalifikace učitelů, většinou ruštinářů. Kvalifikovaní odborníci a učitelé s hlubokými znalostmi cizího jazyka byli v menšině. Často vyučovali rodilí mluvčí, kteří neměli s výukou své mateřštiny jako cizího jazyka žádné zkušenosti.

Tyto skutečnosti byly pochopitelné před patnácti lety, neboť realizace každé změny vyžaduje čas. Patnáct let je však dostatečně dlouhá doba k tomu, aby byly nežádoucí nedostatky odstraněny. Je to nezbytné zejména poté, co se naše země stala členem Evropské unie. Úroveň cizojazyčných kompetencí, která byla vyhovující před rokem 1989, by ve většině případů při komunikaci v dnešní Evropě nebyla dostatečná.

Je třeba změnit především instrumentální přístup k výuce jazyků na přístup konstruktivní. Stále se mnozí učitelé příliš zaměřují na výcvik mechanické paměti a na zvládnutí množství informací, aniž by je žák byl schopen prakticky využít. Neměli bychom se spokojit se znalostmi o jazyce, ale měli bychom umožnit žákům získat takové znalosti jazyka, které jim dovolí bez problémů tímto jazykem komunikovat v přirozeném prostředí. Dnes k tomu mají učitelé mnohem lepší zázemí, i když bohužel stále není srovnatelné se zázemím v jiných zemích, např. v Polsku či na Slovensku, o zemích „Západu“ ani nemluvě.

Je nutné zaměřit se na změny již v pregraduální přípravě budoucích učitelů. Poskytnout jim všestrannou jazykovou přípravu teoretickou i praktickou a umožnit jim studijní pobyt na zahraničních pracovištích, kde se setkají s rodilými mluvčími, a prohloubí si tak své komunikativní dovednosti. Kvalifikovaní rodilí mluvčí by neměli chybět ani přímo na našich fakultách, aby pomohli zejména v oblastech, kde odborná literatura nestačí. Je nutné studentům zprostředkovat kontakt se současným jazykem, který se neustále vyvíjí, s jeho zvukovou stránkou, expresivními výrazy a zejména s kulturou země, v nichž se daným jazykem hovoří. Bez poznání reálií národa, jehož jazyku se budou učit a posléze mu vyučovat, si nelze v dnešní době studium jazyka představit.

Učitel si musí uvědomit, že připravuje své žáky k praktickému používání jazyka jak v podobě ústní, tak písemné, a to i v kontaktu s rodilými mluvčími. Pouhá schopnost přečíst cizojazyčný text, porozumět mu a přeložit ho dnes již nestačí. Gramaticko-překladačová metoda možná postačí některým vědcům ke studiu odborné literatury, avšak zejména mladí lidé dnes mnohem více cestují, žijí v cizojazyčném prostředí, mají možnost v něm studovat a komunikovat se svými vrstevníky, proto je žádoucí je k tomu

náležitě jazykově vybavit. Ostatně i vědečtí pracovníci mají v současnosti častěji možnost cestovat na zahraniční konference, kde se bez dobrých jazykových znalostí neobejdou.

Perfektní znalost cizího jazyka však učitelé nestačí. Je nezbytné, aby stejná pozornost byla věnována i stránce pedagogické, didaktické a psychologické. Dobře jazykově vybavený učitel by měl být schopen předat své znalosti a dovednosti žákům takovým způsobem, aby si je osvojili a byli je schopni v praxi aplikovat. Za samozřejmost je dnes považována znalost více cizích jazyků. K tomu je nutná humanizace školy, v níž může žák kreativně spoluvytvářet vyučovací hodinu například při projektovém vyučování, při němž se uplatní kooperativní formy výuky, problémové vyučování i diferenciací. Toto komplexní interdisciplinární působení na žáka vede k pochopení spojení školy se životem a k přirozenému získávání vědomostí a dovedností. Učení by nemělo mít jen pamětní charakter a neměla by být opomíjena výchovná složka. Je třeba mít na paměti, že lépe se žák naučí tomu, o čem je přesvědčen, že to bude moci v budoucnu použít. Řečeno slovy prof. Maňáka: „*Opravdové naučení, vnitřní osvojení jakéhokoliv jevu se může dít jen prožitím, proniknutím do něho. Cokoliv, čeho se chceme zmocnit, nás musí oslovit, zaujmout, připoutat, ukázat se ze své, pro nás zajímavé stránky.*“ (Švec, 2003, s. 35)

Nezbytnou součástí života pedagoga by se mělo stát celoživotní vzdělávání, neboť všechny složky, o nichž byla řeč, se neustále vyvíjejí a každý učitel by se měl s těmito změnami průběžně seznamovat. Učitelská veřejnost však bohužel nevěnuje studiu odborné literatury a časopisů takovou pozornost, jaké je třeba. Často jsou učitelé přesvědčeni o tom, že po letech praxe již dospěli k řemeslné dokonalosti, na níž není třeba nic měnit. „*Učitelé ovládají úzký repertoár metod, takže výsledné osvojení požadovaných vědomostí a dovedností žáky je neúplné a neuspokojivé.*“ (Maňák, 2001) Z toho vyplývá, že je třeba cílevědomě odstraňovat nechuť učitelů měnit zažitý postupy. Naše školství potřebuje kompetentní učitele, kteří budou všestranně profesionálně na výši a budou se řídit Společným evropským referenčním rámcem pro výuku jazyků tak, aby byly jazykové kompetence jejich žáků srovnatelné s kompetencemi stejně starých vrstevníků v ostatních zemích Evropské unie.

Žádný učitel by se však neměl bát přehodnotit své dosavadní zkušenosti, neupínat se výhradně na tradiční postupy a měl by brát v úvahu současnost s jejími sociokulturními atributy. Měl by se naučit vytvářet příjemnou tvořivou atmosféru ve třídě, jež by žáky aktivovala a vhodně motivovala ke studiu cizích jazyků tak, aby bylo posilováno sebevědomí žáků, kteří budou pracovat v podnětném přátelském prostředí nabízejícím vhodné aktivity. K tomu může posloužit i zřízení cizojazyčné učebny, která by měla být vybavena tak,

aby působila autenticky (mapy, plánky, plakáty, slovníky, knihy, časopisy, učebnice, kazety, texty apod.) Je třeba se posunout od herbartovského stylu práce, který nedostatečně respektuje potřeby dítěte, přes konstruktivismus k učení komunikativnímu. Žáci by měli být vedeni k samostatnosti a k odpovědnosti za svou práci. K tomu jim může významně napomoci Evropské jazykové portfolio.

Učitel by měl volit z rozmanitých metod, jejichž efektivitu v daných podmínkách konkrétní třídy by měl být schopen náležitě vyhodnotit. Měl by také dbát na vhodné spojení vybrané výukové metody s organizačními formami. Mezi výukovými metodami by neměla chybět didaktická hra, jejímž prostřednictvím sledujeme výchovně-vzdělávací cíle a která činí vyučování přitažlivějším a poskytuje žákům potěšení z práce.

Součástí celoživotního vzdělávání učitelů by mělo být seznamování s moderními metodami výuky, s novými výukovými technologiemi, s možnostmi využívání počítačů, Internetu a médií, včetně satelitního vysílání v cizích jazycích. Důležitou roli v této oblasti by měly hrát poznatky ze sociolingvistiky a psycholingvistiky (dříve opomíjené) a větší pozornost by měla být věnována motivaci a strategiím učení, protože osvojování vědomostí není u všech žáků stejné. Učitel by si měl všímat, kteří žáci si lépe zapamatují lexikální zásobu a kteří gramatické struktury, a podle toho volit způsob prezentace učiva. Vhodné učební strategie přispívají k individualizaci výuky, lépe aktivizují žáky a zefektivní práci učitele i žáků. Učitel by měl pomoci žákům najít jejich vlastní individuální učební styl. Významně může učení žáků ovlivnit i multisenzorická aktivace (např. jablko vidí, cítí jeho vůni, mohou ho ohmatat, ochutnat, slyší výraz, který ho označuje v cizím jazyce, a tento výraz si mohou zapsat do slovníčku).

Bohužel se ukazuje, že mnoho učitelů nemá zájem o inovativní postupy při vyučování. Někdy je to podmíněno negativními zkušenostmi s pokusem alternativní metody zařadit. Tyto špatné zkušenosti zpravidla vycházejí z toho, že příprava na alternativní hodinu je časově náročná a někdy výsledek neodpovídá vynaloženému úsilí. Příčinou neúspěchu však také může být prvotní nezkušenost učitele i žáků, jak se vypořádat s odlišným způsobem práce. S touto skutečností je možno se časem úspěšně vyrovnat a zamýšlet se nad tím, které metody jsou pro výuku nejefektivnější. Cesta ke změně je pro učitele náročná, ale jen tak bude možné dobře připravit žáky na život v multikulturní Evropě. Dobrý učitel by toho měl být schopen. Žáci musí mít možnost získat povědomí o různých kulturních, etnických či náboženských skupinách, které žijí v Evropské unii, a naučit se je respektovat. Jen tak budou mladí lidé připraveni na pobyt v kulturně pluralitní společnosti.

Dobrá znalost cizího jazyka vede k lepšímu pochopení kultury národa, který jím komunikuje. V tomto směru jsou pro učitele ideálními pomocníky

multimédia a Internet. Nové výukové technologie mohou být pro učitele přínosem, pokud je pedagog ochoten je přijmout a pracovat s nimi. Jejich rychlý rozvoj od něj vyžaduje určité vědomosti a dovednosti a nedovoluje mu ustrnout. Každý učitel by měl být vybaven všeobecným počítačovým vzděláním.

Internet dává možnost využít nápadů a zkušeností kolegů z celého světa. Pro výuku jazyků je neocenitelnou pomůckou, protože poskytuje recentní informace a aktuální slovní zásobu. Nutnost orientace v množství informací zvyšuje nároky na abstraktní myšlení. Práce s počítačem je dnes samozřejmostí pro žáky a totéž by mělo platit i pro jejich učitele (nejen informatiky). Mohou tak kontinuálně získávat potřebné informace, které jim nabízejí elektronická média, jichž mohou využít jednak při přípravách na vyučování, ale i přímo ve všech fázích výuky. Tyto informace jsou průběžně aktualizovány, obsahují často i multimediální prvky, které jsou vhodné pro realizaci výukových cílů. V tom je možno vidět určitou výhodu oproti informacím v klasických učebnicích, které mohou do jisté míry zastarat, i oproti komerčním výukovým CD-ROM, která jsou finančně nákladná a většinu z nich nelze podle potřeb upravovat. Komerční výukové programy se vyznačují atraktivní grafikou, umožňují rozvíjet všechny čtyři jazykové dovednosti a nabízejí rozmanité typy cvičení. Využívají více médií – audio, video, obrazový materiál a text. Největší předností moderních výukových technologií je snadná dostupnost a jejich interaktivita.

Všechny školy dnes díky projektu Internet do škol disponují počítačovou učebnou a připojením k Internetu. Je proto třeba této skutečnosti náležitě využít. Internet není jen zdrojem informací a pomůckou pro tvorbu vlastních materiálů, ale i významným komunikačním prostředkem. Cílenou výměnu informací umožní e-mail, jehož prostřednictvím mohou být v kontaktu jak celé třídy, tak jednotlivci. Tímto atraktivním způsobem se žáci mohou zdokonalovat v cizím jazyce, seznamovat se s jeho současnou podobou a zejména získávat poznatky o zemích, jejichž jazyku se učí. Podobnou službu na vyšší úrovni poskytuje internetová telefonie (např. Microsoft messenger) a telekonference. Je možno využívat i tzv. e-learningu, který usnadní přístup k informačním zdrojům a umožní distanční spolupráci učitele (vzdáleného rádce) a žáka, on-line komunikaci a vzájemnou výměnu informací. Tyto aktivity přispívají k interkulturní výchově, protože se žáci přirozenou cestou seznamují s jinou kulturou a zvyklostmi v cizích zemích, čímž se učí žít v multikulturní společnosti. Zároveň jsou předstupněm k následným osobním kontaktům s rodilými mluvčími při výměnných studijních pobytech v partnerských školách, při mezinárodních seminářích a při realizaci mezinárodních projektů.

V některých českých rodinách přetrvává xenofobie z let minulých, kdy

styk s cizinci byl považován za nežádoucí, a je patrná absence tolerance k jinakosti. Proto je třeba žáky před cestou do družební školy na možnost odlišnosti upozornit. (V multikulturní Francii být připraveni na jiné stravovací návyky, v případě ubytování v muslimské rodině počítat s odlišnými zvyklostmi atd.) Všeobecně je možno říct, že bychom se měli poučit ze situace v Evropské unii, pokud jde o koexistenci různých sociokulturních skupin, hledat metody k překonávání jazykových a kulturních bariér, rozvíjet multikulturní vzdělávání učitelů, aby byli schopni naučit své žáky respektovat jiné kultury a identitu jiných národů. „*Výchova k evropanství a evropská dimenze vzdělávání je principem přípravy dětí na život v budoucnosti i prostředkem k porozumění prostředí, v němž žijí a učí se.*“ (Walterová, 1998)

Dalšími médii, která mohou výrazně pomoci při osvojování cizího jazyka a seznamování s realitami dané země, jsou televize a rádio. Tato média přispívají k osvojení dobré výslovnosti, nabízejí aktuálně používanou terminologii, přirozenou formou předkládají informace v jazyce, jemuž se žáci učí. Ve většině států je podporována tvorba vzdělávacích pořadů a je kladen důraz na využití moderních komunikačních technologií v audiovizuální tvorbě. Televizní či rozhlasový pořad je chápán vždy jen jako doplněk výuky, nikdy nemůže nahradit přímý kontakt učitele s žáky.

Zaměříme-li se na francouzštinu, je nejvýznamnějším zdrojem pro její šíření a seznamování s frankofonní kulturou stanice TV5¹. V příručce *Apprendre et enseigner avec TV5* nabízí rozmanité možnosti pedagogického využití jejích pořadů, které přispívají k rozvoji mezipředmětových vztahů. Kromě vzdělávacích pořadů je možno pracovat s různými dokumenty, diskusemi, pořady o literatuře, módě, kuchyni či s předpovědí počasí. Oblíbené jsou videoklipy i práce s reklamou. Filmové adaptace literárních děl přiblíží žákům klasickou i moderní literaturu, filmy ze současnosti je seznámí s životem ve Francii. Pořady pro děti mohou malé diváky motivovat k hlubšímu osvojení francouzského jazyka. Starším dětem a mládeži jsou určeny soutěže, které pravidelně TV5 organizuje a jichž se každoročně účastní tisíce žáků z celého světa, Českou republiku nevyjímaje. (Podle údajů TV5 jich bylo za posledních pět let 30 000.) Zpravodajství bylo donedávna využíváno Univerzitou Bordeaux 3 k vytváření VIF@X, jehož prostřednictvím žáci získávali lingvistické, sociokulturní i jiné poznatky týkající se frankofonních zemí. Snazšímu porozumění jazyku filmů napomáhají francouzské titulky. Stanice se vyznačuje výrazným multikulturním zaměřením, věnuje pozornost různým etnickým skupinám i specifikům národnostních menšin. To vše může pomoci i českým žákům získat multikulturní nadhled. Stejně multikulturně je zaměřeno i vysílání rozhlasové stanice Radio France In-

¹<http://www.tv5.org>

ternational – RFI (<http://www.rfi.fr>), která výuce francouzštiny věnuje pozornost v rubrice La langue française. Webové stránky RFI nabízejí ke stažení odvysílané Laury.

V listopadu 2004 byl proveden orientační průzkum mezi učiteli francouzského jazyka, kteří se zúčastnili symposia v Poděbradech. Jednalo se o reprezentativní vzorek sedmdesáti pedagogů s různou délkou praxe, z různých typů škol, z různých velkých měst z celé České republiky. Byli dotazováni na to, zda při své pedagogické činnosti využívají nové výukové technologie, počítače, Internet, televizi, videonahrávky, audionahrávky a zda je jejich škola v kontaktu se zahraniční školou.

Všechny školy, v nichž dotazovaní učitelé působí, jsou vybaveny počítačovou učebnou a mají připojení k Internetu. Celkem 26 učitelů používá při výuce FJ výukové CD-ROM, 39 respondentů uvedlo, že v hodinách FJ pracují žáci s Internetem. Internet je pomocníkem při přípravách na vyučování 64 respondentů. Tyto výsledky nejsou překvapivé, protože webové stránky zaměřené na výuku francouzského jazyka jsou velmi kvalitní a nabízejí širokou škálu informací a rozmanitá cvičení i aktivity, které usnadní výuku i učení FJ. Celkem 33 škol udržuje prostřednictvím Internetu kontakt s partnerskou školou v zahraničí. Tyto kontakty jsou pro žáky velmi významné, protože jsou dobrou motivací k uvědomělému osvojování si cizího jazyka, poskytují možnost uplatnit jazykové dovednosti získané ve škole v praxi a seznámit se s životem svých vrstevníků v zemi, jejímž jazyku se učí.

Celkem 52 respondentů má na výuku k dispozici videonahrávky, a to jak komerční, tak osobně pořízené, 14 škol má satelitní připojení a jeho prostřednictvím získávají učitelé nahrávky z frankofonních stanic. Největší oblibě se těší TV5 (11 respondentů), 16 respondentů využilo možnosti pracovat s programem VIF@X. Celkem 35 škol vlastní videokameru a 12 respondentů uvedlo, že ji využívají i k nahrávání žáků. Tři školy komunikují se zahraničním partnerem formou videodopisu. Všichni respondenti uvedli, že při výuce používají i audionahrávky, z toho 30 si pořídilo své vlastní nahrávky. Žáky při výuce nahrává 25 učitelů. Plných 100 % respondentů odpovědělo, že považují audiovizuální pomůcky za přínos pro výuku.

Z tohoto průzkumu je patrné, že dotazovaní učitelé francouzského jazyka jsou schopni ke své práci využít multimédií, čímž mohou žákům do jisté míry atraktivnit výuku. Sobě samým pak zajistí, že neustrnou ve stereotypu a budou stále hledat nové možnosti, jak efektivně vyučovat cizímu jazyku. Závěrem je třeba konstatovat, že změny, kterými prošla výuka cizích jazyků od roku 1989, významně ovlivňují postoje učitelů k přípravě na výuku, mění vztah žáků k osvojování cizích jazyků a napomáhají k integraci naší mladé generace do multikulturní Evropy.

Příspěvek byl připraven pro konferenci Proměny pedagogiky, kterou pořádala Česká pedagogická společnost a Pedagogická fakulta UK v Praze dne 3. a 4. února 2005.

Literatura

MAŇÁK, J. Funkce metod ve výuce. *Pedagogická orientace* 2001, č. 3, s. 4–7.

ŠVEC, V. Životní cesta jako proces výchovy a sebevýchovy. Brno: Konvoj, 2003.

WALTEROVÁ, E. Strategie realizace evropské dimenze ve vzdělávání učitelů. In *Připravujeme učitele pro 21. století a vstup do Evropy*. Sborník z konference. Olomouc, 1998.

SULOVSÁ, J. Změny v Evropě, změny v nás . *Pedagogická orientace* 2005, č. 2, s. 35–42. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: Mgr. Jarmila Sulovská, Pedagogická fakulta Technické univerzity Liberec, Sokolská 8, 460 01 Liberec,
jarmila.sulovska@vslib.cz